

kot prvi učitelj slovenske gramatike. (Kopit. in Metel.) — Jarnik (Album) — Volkmar (Drobt.)

Za berilo bi se pridjalo, v spoznanje in primeru tedajšne slovenščine, nekaj prestav Trubarjevih, na pr. Psalmi, in Dalmatinovih, Hipolitov „Orbis pictus“, in pa oddelki Japelovega sv. pisma, na pr. tudi Psalmi, da bi jih primerili s Trubarjevimi.

II. dōba. — Od Vodnika do Novic (1800—1843).

Najpred je postaviti štiri glavne stebre sedanje slovenščine.

1. Vodnik, ki dōbo prične. Vita in zasluge za slov. slovstvo in sicer a) v poetičnem obziru, α) originalni in narodni pesnik, β) nabiratelj in likavec narodnih pesem, γ) Vodnikova mera — metrum — ki je gerški Choriamb, kot slovenskemu značaju najbolj priličnega, za narodni metrum sprejel; — b) v slovstvenem obziru α) da je jezik množil in kako, β) da je pravila osnoval, lepo in skladno pisati, γ) dela, ki jih je spisal (fontes: Album, Koledarček).

2. Kopitar a) Vita, tukaj je posebni literarni obzir obširno izdelati, kako in s katerimi pripomočki se je izraževal, kaj ga je na slovenščino oberno, njega razmere k Vodniku, Coizu, Dobrovskitu. — Literarne dela Kopit. in upljiv na dela drugih slovnikarjev; — Kopitarjev princip za gramatkarje — Artikel — germanizmi — Verbum perf. in imperf. — staroslov. literatura in zgodovina (fontes: Selbstbiogr.; Gram. Glagolita Cloz; kleinere Schriften).

3. Škof Ravnikar in Metelko. Vita obeh (za R. f. Nov. 1845. Drobtinice 1858, Album). — Zasluge za slovenščino. Ravnikarjeve zasluge so bolj posredne, ker obstoje v tem, da je učilnico v slov. jeziku na ljubljanskem semenišču vpeljal, ter tako Metelkotu dal priložnost toliko koristnega storiti. Zasluge so posredne pa velike. — Pridjati bi se znal predgovor iz „zgodbe sv. pisma“, ker tukaj je razodel svoj princip za pisavo. To bi bila kos karakteristike. — Pri Metelku je razložiti vrednost njegove gramatike, njeni upljiv na slednje slovniče in na sedanji stan jezika. (Bčela 1853.)

Kajti po Metelku so se najprej duhovni izobražili v slovniči in za „Novice“ največ delali. — Kot dodatek so njegovi spisi o lj, nj (Nov.) — zagovarjanje svoje pisave (Nov. 1848), tudi to kaže njegov značaj.

Krajnska Čbelica — kot intermedium presoditi — njena veljava in vrednost, — pisatelji, ki so jo podpirali.

Koritko, nabiratelj narodnih pesem — životopis.

Prešern, Vita — karakteristika njegovih poezij (Illyr. Blätter 1833). Zna se pridjati primera med Prešern. in Koses. (Nov. 1847). Ker je pa Prešern v Novicah pisal, bi ga znali z ozirom na „Kerst pri Savici“, v prihodno dōbo pomakniti.

Berilni predmeti gredó, po tvarini vredeni, z unimi iz prihodnje dōbe vred, v poseben oddelek.

III. dōba. — Od začetka Novic (1843) do sedaj.

Vvod ima karakteristiko sedanje dōbe v primeru s prejšnjimi v slovstvenem obziru. K temu so pripomogle največ „Novice“. — a) Namen „Novic“, namreč duševno izobraženje in podpora naroda — omika jezika; b) obilni sad in dober pospeh Novic, namreč da so se krepke moči slov. naroda v Novicah sobrale in zedinile (Nov. 1847), da se je v narodu po Novicah zavednost samega sebe zbudila, da so jezik dokaj obogatele, organični pravopis vpeljale in slovenski jezik in drugim slovanskim narečjem bližej pomaknile. — Navesti bi bili slavni možje, ki so delali in še delajo v Novicah. Pri umerlih bi se pridjala Vita, pri še živih pa njih upljiv na izobraženje jezika in naroda — kaj je kdo pisal — v katerem obziru je največ koristil.

Drobtinice in drugi važniši spisi te dōbe. Pridjati bi bilo, kar piše Jordan (slav. Jahrb.) o Slomšek. — Slov. Bčela — Glasnik — Koledarčki, namen, tvarina, uspeh, dopisatelji.

Berilna tvarina iz II. in III. dōbe.

1. Prozaični oddelek.

a) Geografija slovenske zemlje. V ta oddelek spadajo vsi spisi, ki kažejo lego in meje nekdanje Panonije, nekdanjega Norika, ki nam popisujejo krasoto sedanjih slovenskih pokrajin; taki spisi so: Terstenjakove preiskave, Hicingerjevi spisi, Levičnikovi potopisi, popisi Križnogorskega in drugi. (Novice, Mitth. des hist. Ver., Laib. Ztg.)

b) Zgodovina slovenska. V ta oddelek bi se vzeli taki spisi, ki slov. zgodovino pojasnujejo, kot: Vodnikova zgodovina, Hicingerjevi članki, Ravnikarjevi in Terstenjakovi spisi. Dalje životopisi slavni mož, ki niso omenjeni slovenskemu slovstvu, ki so pa važni, kot: Vega, Valvazor, Linhart, Hladnik, Cois in drugi. (Novice, Drobt., Koledarček). Semkaj spadajo tudi popisi narodnih šeg po Krajskem, Štajarskem in Istrijskem. (Novice.)

c) Literarni spisi. Pod tem naslovom sledijo nekateri podučljivi spisi iz gramatičnega obzorja, ki dajo priložnost dalje reč izpeljavati, tako so v „Novicah“ preiskave Navratilove, Cigale. Metelk.

2. Poetični oddelek.

a) Narodne pesmi. V ta predal bi bilo vzeti vse pesmi, ki so lastnina naroda in v narodu živé, ali pa ki so po narodnih pripovedkah osnovane, na pr. Salčba Lambergarjeva s Pegamom, spisal Vodnik (naj bi jo g. Hicinger izročiti blagovolil). — Lambergar Cegnarjev, morde tudi Koritkov. — Povodni mož (Prešern pa Valvaz.) — Turjaška Rozamunda in druge take. Veliko lepih narodnih je raztresenih po „Novicah“; bolj važniše bi se iz „Novic“ pobrale, kajti mladež bi se morala soznaniti s tacimi zakladi.

b) Noveje pesmi raznega zapopadka. Je namreč v Novicah veliko lepe poezije. Teh bi bilo nabrati in po unanji obliki in po notranjem zaumenu urediti, k tem dozeti nekaj Tomanovih in Prešernovih, nekaj svetih od Potočnika in iz Drobtinic. Po nobenem načinu ne sme manjkati Koseskove „Slovenja Cesarju“, s katero se je Koseski poslavil. Vzame naj se cela, in pa Hicinger naj bi historični komentar spisal, kajti ona zahteva resnobno razlago. Ravno tako tudi Vodnikova „Ilirija oživljena“.

K temu pa, ktere pesmi bi bile vzeti in v katerem redu, k temu je treba dozeti mnenja v tej reči zvedenih mož. Meni sedaj že zato ni mogoče kaj natanjčnega govoriti, ker nimam „Novic“ pri rokah. Treba je tedaj, da bi se v „Novicah“ pomenili. Več oči več vidi.

P. Ladislav.

Nova knjiga.

Die slavischen Elemente im Rumunischen.

Delo spisano in akademiji predloženo po dr. Miklošiču.

Ravno v sedanjem času, kjer se čudni ta narod gibati začena na Vlaškem in v Moldavi kakor tudi po iztočni Avstriji, sila potrebno je, da se svet z njegovo natoro upozná. Zato je, moramo reči na ravnost, to delo učenega in slavnega našega rojaka celó ob pravem času prišlo na svetlo, ter ob enem dokazalo vsakemu, kdor morebiti tega še dozda ne bi bil znal, da njegova učenost sega čez meje samega slovanstva, ter da Slovanu ni zadosti, da le svoje narečje, tudi ne, da vse naše narečja pozná, ampak da mora tudi sosede natanko poznati, ako hoče razumeti svoj narod.

Delo gori omenjeno podaja nam na 70 stranéh (v veliki četertini) poduk o imenu, izvira in pervinah vseh rumunskih sverži.

Domače jim je ime Rumn (med m in n ima stati polglasnik). Ime Vlah ali Wallach znamenovalo je v najstarijih časih Celte; Nemci pa so imenovali tako vse narode zavzevše kraje celtiške, tedaj vse romanske narode; in od njih so menda vzeli Slovani to ime.

Rumuni nahajajo se v sedanjem času na sledečih mestih: Največi del jih je v iztočno južnih Karpatih, to je, v Bukovini, Erdelji, na iztoku od Madžarov in v Banatu pa celó do Dunava (Donave) in črnega morja. Drugi oddel je v Macedoniji in po Albaniji. Poslednjič v Istri posebno od Učke gore (Monte maggiore) do Čepiškega jezera in v Željanah blizo Novega grada; po Istri, uči dr. Miklošič, da jih je v starejih časih kraj ceste deržeče od Reke v Terst več bilo (Občina, Trebič, Podrič in cela Čičarija da ima le poslavenjene Rumune). Slednjič jih imamo tudi na Kranjskem v Hrastu pri Metliki in v Bojancih pri Černomlji.

Kar se tiče izvira Rumunov iztočnih, je težko odločiti vprašanje, ker je v srednjem veku premalo vesti o njih. Cinnamus, ki je pisal okoli polovice 12. veka, spominja pravilno, da so nasledniki one rimske naselbine ali kolonije, ki jo je Trajan preobladavši dačkega kralja Decabala poslal v Dacijo. Rimski cesar Aurelijan izgubivši Dacijo to naselbino preseli v Mezijo (to je na južno stran doljega Dunava). Tukaj so ostali, dokler so jih menda ob koncu 5. veka Slovenci, razdelivši jih deloma, porinili zopet na sever Dunava v Dacijo, drugi del pa na jug v Macedonijo, ker srodnost jezika tema deloma poterjuje enak izvir.

Tako so se ti rimski naselniki pomešali z prvotnim narodom, tedaj v Daciji z Daki, v Meziji z Geti. Učeno pretresanje o srodnosti vseh jezikov balkanskega polotoka napotuje na to, da sta oba ta naroda morala biti srodna z Albanci ali Arbanasi, katerih prednji so segali celó do Istre. — Kadaj in kako so se Slovenci z Rumuni združiti tako ozko, ni znano, toda toliko jih je takih, da se niso prenesti mogli iz samega sosedstva.

Rumuni isterski imenujejo se sedaj sami Vlahi, v starejih časih pa Rumeri; posebni del imenuje se Čiči. Dr. Kandler misli, da so nasledniki rimske naselbine, iz Ligurije sem poslani za cesarja Avgusta; al Miklošič noče odločno reči, da je ta sverž, ki ima z ostalimi Rumuni za to preveč enak jezik, izvira isterskega, akoravno se tudi o njihovem prihodu ne zna kaj.

Iz česa je tedaj sestavljen rumunski jezik? in v kakem razmerju?

Prvotni ali autohtonski živelj je albanski, kateri se v besedah pokazuje, pa tudi v sklonitbah in skladu ali sintaksi (ter je tudi sledú vtisnil bolgarskemu in serbskemu jeziku, na pr. prihodnji čas z besedo ču, da se namesto infu. postavlja da z indikativom itd.).

Rimski jezik je dal rumunskemu slovniško obliko (sklanjanje, sprege itd.), ter je največi del tega jezika v bituosti rimski.

Iz Gerškega so dobili le besede; iz madžarskega le sèm ter tjè nekaj besed; iz nemškega našel je gosp. Miklošič le v novejem času preseljene besede; ter traški življi in pomanjkanje germanskega loči največ rumunski od ostalih romanskih jezikov.

Iz slavenskega jezika je dobil rumunski mnoge sufikse ali pritikle, kakor tudi toliko besed, da ne bo mogoče izpuliti jih, kakor se napenjajo nekteri Rumuni; *) dasiravno njih ni toliko, da bi se jezik smel prištevati slavenskemu.

Da je slavenski jezik toliko deloval, lahko je razumeti, ker je bil mnogo vekov cerkveni ali državni ali vladni jezik; iz cerkve ga je Juri Rakoczy I. izgnal.

*) Posebno važne in pomina vredne zdijo se nam sedanji čas sledeče besede: „Wenn die rumunischen Schriftsteller heut zu Tage in der Schrift die dem Volke seit Jahrhunderten geläufigen slavischen Wörter durchaus verschiedenen romanischen Sprachen entlehnte in der Hoffnung zu ersetzen pflegen, es werde ihnen mit der Zeit gelingen, sie auch aus dem Munde des Volkes zu verdrängen, so ist dies eine eitle Hoffnung, gegen die sich die Sprachengeschichte auf jeder Seite sträubt, und die auf der thörichten Meinung beruht, dass dem absichtlich vorgehenden Menschen über die Sprache eine grössere Gewalt eingeräumt sei, als wirklich der Fall ist.“

To je kratek pregled tega, kar učeni g. pisavec do str. 13 razlaga. Najobsežniša prevažna stran tega dela pa je pregled staroslavenskih in nekterih novejih besed, ki se nahajajo v rumunskem, arbanaskem, sèm ter tjè tudi v madžarskem jeziku.

V posebnem dodatku govor je o gori spomenjenih Rumunih po Istri z nekimi primeri tega jezika in s kratkim pregledom srodnih besed.

Toliko smo hotli o tem učenem delu reči prvič za samega tega naroda voljo, drugič pa, da se vidi, kake strašne sile protivniške je treba že za premen jezika kakoršnega koli naroda, koliko več pa še za iztrebljenje in vničenje narodnosti.

Kratkočasno berilo.

Kdor po svetu gré, marsikaj zvé,

ali:

Kako se ujec Koča za „Novičarja“ poteguje.

(Konec.)

Z vsem tem pa sem le hotel spričati, da še jez, ki sem vendar nekoliko sveta prehodil in slovensko že od mladih nog govorim, sem marsikrat v stisko prišel zavoljo tega, ker vsake besede nisem popolnoma razümel, — pa mi zdaj mar taki čez „Novičarja“ zabavljali bodo, ki drugega ne poznajo kot stezo od doma do kantona in pa od kantona do doma? Dal sem si brati „Novice“ v Zagrebu, v Karlovcu, na Reki, v Terstu, v Postojni, v Novem mestu, v Celji, v Kranji, v Teržiču (tù pa vendar prav za prav ne vejm) in še drugje in povsod smo jih razümeli. Tedaj je pa po tem takem to prav debela laž, „da jih živa duša ne razüme.“ — In kar še več iz Marburga, iz Gradca in celó iz Dunaja in iz Sedmogrejskega prihajajo dopisi v „Novice“, kar je očitna spričba, da jih tudi ondi razümeti morejo. Zato sem pa tudi na dobro znano „Novičarjevo“ peticijo na ministra tako krepko začerkal se, da še v svojem življenju nikjer tako.

No! pa saj vi ste jo tudi vsi podpisali?

Vsi poterdijo, razun Jurja.

Juri pisano pogleda ter reče: „Jaz ne, za nobeno ceno ne, in prav za tega voljo ne, ker hoče „Novičar“ nemško „špraho“ popolnoma zatreti, jaz pa pri svojem antverhu brez nemške „špraha“ izhajati ne morem.“

Ujec. „Jure, ali bereš „Novice“? Juri z glavo odmaja da ne. Ujec ga vès razkačen zgrabi rekoč: „Kovač! zdaj spoznam resnico pregovora, ki pravi, da „vsako gujezdo ima svoj podložek.“ Ti nam in svoji rojstni deželi strašno sramoto delaš. O ti klopotec čez vse klopotce! Kakošen šent je vendar v te dihnul, da bolj nespametno govoriš kot nekdanja Jobova baba? „Novičar“ noče nikakor nemškega jezika zatreti, samo to tirja, da ne bi pri nas on gospodaril, domači materni pa galejo vlekel ali njegov süžen bil. — Fej! sram te bodi!“

Janex. Ujec! čajte, čajte, vam bom še eno iz „Novičarjevega“ 25. lista povedal, kako on 28 lešnjikov našem nemškutarjem za kratek čas in dobre zobé ponuja. Samo to stavo: „Čujte! šel je kdaj sejavec sejat“ — pravi in priča, da, če se nisem vštél, v 27 deželicah in mestih povsod drugač nemški in tako govore, da eden družega ne razume.

Ujec. No bürovži nemškütarski! Taka se pa vendar pri Slovencih ne najde. Rejs je sicer, da v muogih krajih tudi mnoge besede za eno in tisto reč imajo, postavimo, tako pravijo v Bregu nogovicam hlače, hlačam pa bregese; psu po Kranjskem pes, küžek, hert, v Istri brek, na Hervaškem cucak; tako türšici samo po Slovenskem türšica, korüza, fromentin, debelača, türška pšenica, in v Primorji tudi sirek. Ali bo li „Novičar“ morebiti v svojem listu prodajo omenjenega žita tako-le razglašal: „V tej in tej žitnici je toliko vagánov